

FYNSKE MAALSMÆND OG MAALBØNDER

Af *Hans Knudsen*

Da Klaus Berntsen skrev sine Erindringer fra sin Barndom og Ungdom, nævnte han med Stolthed, at hans Slægt havde været knyttet til den gamle Maalsgaard Eskelund i Ravndrup By, Gislev Sogn, af hvilken Besidderen skulde svare en Afgift til Kronens Slot i Nyborg og holde en Karl i Nyborg Slotsport.¹ Maalsmænd kaldtes i Middelalderen de Mænd, som besad saadanne Gaarde, mens Betegnelsen Maalbønder senere blev den almindelige. De forekommer kun eller er i hvert Fald ikke paavist andre Steder end i Sjælland, Fyn, Lolland og Falster. Deres Stilling i Samfundet og deres Privilegier og Pligter har tidligere været drøftet af forskellige Forfattere, mest udtømmende af William Christensen i Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede (S. 520 ff.), der klart har fremdraget de Problemer, de frembyder. Om mange af dem kan det paavises, at de ligesom af Gaarden Eskelund har skullet svare en Afgift til Slottet i det Len, under hvilket de hørte, og præstere Vagthold smst., men om de skulde anses for jordegne Bønder eller Fæstere, og hvilke Fordele de har haft af deres særlige Stilling, har været delvis uløste Spørgsmaal.

Skønt der kun er konstateret ganske faa Maalsmænd paa Sjælland, er de dog først omtalt paa denne Ø, nemlig i et Beskyttelsesbrev af 21. Februar 1288 for Prioren i Antvorskov og Klosteret,² som fritoges for alle Ydelser til Kronen af Klostergodset, men med Hensyn til Gods, det i Fremtiden maatte erhverve, og som hørte under Inne (Arbejde) og Stud (Skat) *eller* var tilskrevet Kongens „Male“ (que in presentiarum ad innæ et stuth sunt pertinentia *seu* male nostre

ascripta), vilde Kongen forbeholde sig fuld Ydelse. Her staar Maalsgodset anført paa en saadan Maade, at det maa have været fritaget for Inne og Stud, men det maa dog have været af Værdi for Kongen ved andre Ydelser, som han ogsaa vilde forbeholde sig i Fremtiden, selv om det kom i Klosterets Besiddelse.

Første Gang, Gods af den Art omtales paa Fyn, er i et Brev af 9. August 1320, udstedt af Christopher II i Odense, der gør vitterligt, „at de Jorder, som denne Brevviser Peder Tunger i Hævd og Værge haver, som er halvfjortende Mark Sølv værd evindeligt, de forskrevne Jorder indskrive vi i vort Maalgods med dette vort aabne Brev, og give vi forskrevne Brevviser i forskrevne Jorder lige Frihed med andre vore Maalmænd med saadan Vilkaar, at han skal hvert Aar være bepligtet at gøre Udlæggelse til vort Bords Behov, saasom forskrevne Jorder ere til . . . Givet i Odense Aar efter Guds Byrd paa Sct. Lauridses Martyrs Aften 1320.“ Det originale Brev, som rimeligvis har været paa Latin, er ikke i Behold, og af den bevarede Tekst fremgaar det ikke, hvor Jorderne laa, men i 1668 indsendtes den her gengivne Afskrift af theologisk Student Hans Pedersen Kiøbeløff med et Andragende til Kongen, dateret 12. Oktober s. A., hvori han forklarede, at det var hans sl. „Oldefaders“ Adkomst paa Jorder i Dier-næs Sogn.³

Det næste kendte fynske Brev er udfærdiget 1370 af Valdemar Atterdag og kendes fra en Proces, ført 1670 ved Gudme Herreds Ting,⁴ hvor der fremlagdes et Fynbo Landstings Vidisse af 9. Februar 1575, i hvilket det hedder: „Det første, som vor skrefven paa pergament, vor it latine bref, och indseglet af ret alder vor frafalden,“ men det gengives allerede da kun paa Dansk. Det angaar den gamle Maalsgaard Eskelund og er aftrykt i P. Lindegaards Bog om denne Gaard,⁵ men paa væsentlige Punkter saa unøjagtigt, at det her anføres i sin Helhed:

Vi Waldemar med Guds naade Danmarkis, Slesvig och Gullantz koning alle dennem, som dette vort kongebref se eller hører, ynske vi ævig sallighed af Herren. Vide skulle I alle, at vi af vor kongelige

gunst och naade sambtøcher denne vor elskelige undersat Hans Gomessen, som hertil hafver tient til vort och cronens slot Nyborg, at hand maa quit och fri niude, bruge och beholde uden ald besværing och tyngde ald hans gaards rette tilligelse efter hans eyendoms bref, som os siunlig forkomen er, och nu med dette vor obene bref under och sambtøcher hannem dend same vor kongelige frihed, som andre vore maalsmend hafver under vor kongelige krone, dog med slig beskeed, at hand retter for sig aarlig til vor kongelige slot och naadige port alt, hvis hans eyendomsbref indeholder, hvorfor vi strengeligen forbiuder, at nogen herefter skal nogen forfang giøre eller giøre lade hannem paa denne vor kongelige frihed, gunst och naade. Fordrister nogen sig til her imod at giøre och denne vor kongelige frihed at forkrenke, skal hand hos os sig opveche kongelig ugunst och tilbørlig straf.

Ex Nyborg anno domini mcccclxx.

Ved

Godtschalch Hemingsen Danmarkis rigis cantzeler.

Det mærkelige Udtryk „naadige Port“ i dette Brev faar sin Forklaring gennem et senere Brev af 1534 fra Oluf Rosenkrantz, Befalingsmand paa Nyborg Slot, til Mads Brun, Besidder af den samme Gaard i Ravndrup, at han har gjort ham „fuld Nøje paa Rigens Vegne for den Karl, han holde skulde her i Porten, naar han tilsiges, og Behov gøres, thi lader jeg ham aldeles kvit og fri for samme Hold, saalænge jeg samme Nyborg Slot og Len befalendes er.“⁵ Af Gaarden skulde altsaa stilles en Karl til Vagthold i Slottets Port, men Besidderen har tilfredsstillet Lensmanden paa anden Maade og givet en anden Ydelse i Stedet.

Fra Fyn er der for andre Maalsgaarde ikke anført noget saadant om Tjeneste paa kongelige Slotte; men der er bevaret en meget oplysende Udtalelse af de Odense Borgere, da deres Hjælp begæredes til Forstærkning af Besætningen paa Slottet i 1523, hvilket de da afslog med følgende Motivering: „Mandt pleyer at legge hoffmænd ock malbønder indh paa kronens slott oc garde oc icke borgere.“⁶

De fynske Maalbønders Tjenestepligt paa de kongelige Slotte har altsaa da været en velkendt Sag.

Fra Lolland haves derimod flere Vidnesbyrd om Tjeneste paa Slotene, og der kan ikke være Tvivl om, at Maalbønderne paa Fyn og Lolland havde Forpligtelse til personlig eller ved deres Folk at præstere Vagthold paa de kongelige Slotte, naar der var Brug derfor. Noget saadant er ikke konstateret for de sjællandske Maalsmænds Vedkommende, hvor de ganske vist kun nævnes i Valsømagle 1377, 1469 og 1496⁷ samt i Stigs-Bjærgby 1540.⁸ Et tilsvarende Forhold kendes dog fra et Kongebrev 1525 14. Maj, da Nis Griis fik Livsbrev paa en Gaard, kaldet Nørregaard, i Rerslev mod sædvanlig Afgift til Kalundborg Slot og Fritagelse for Ægt og Gæsteri, men han skulde være pligtig at *staa i Slotsloven*, naar han tilsiges. Hermed maa utvivlsomt forstaas, at han var pligtig til militær Tjeneste paa Slottet ligesom Maalbønderne, men han betegnes ganske vist ikke som en saadan.⁹

Foruden Vagtholdet skulde Maalsmændene ogsaa præstere Afgifter, men i de ældste Breve nævnes intet om deres Størrelse. Hverken Brevet fra 1320 eller det fra 1370 angaaende Gaarden i Ravndrup melder noget derom, ud over at Besidderne skulde rette for sig til Slottet efter Ejendomsbrevets Indhold, men 1591/92 i Nyborg Lens Jordebog¹⁰ er Gaarden i Eskelund kun anført med „Malpendinge“ 10 Sk. og Gæsteri 2½ Mk. 8 Alb. + ½ Pd. Havre, hvilket var Afgift af denne Gaard, saalænge dette Len bestod. I de næsten enslydende latinske Breve af 29. Januar 1377 og 25. April 1399,¹¹ hvorved Jorder tilhørende henholdsvis Peter Dywr af Valsømagle og Niels Ingvarsen, kaldet Spørhas, i Diernæs skrives til Kongens „Male“, nævnes vel Jordernes Skyld (Valsømagle 14 Solidi, Diernæs 7 Mark Sølv), og at Besidderne hvert Aar skulde betale „ad mensam nostram“ (til vort Bord) efter deres Jorders Størrelse, idet Kongen tilstod dem lignende Frihed som „vore andre Malsmænd“, men hvormeget der skulde gives aarligt af Jorderne, er ikke nævnt.

Paa samme Maade hedder det i Kongebreve af 25. Juli 1386 og

15. August 1430 om en Maalsgaard i Mygind i Holevad Sogn, at der af 8 Mark Sølvs Jord gives Brevviseren „tilligemed vore andre Maalsmænd bestandig Frihed, dog saaledes at han hvert Aar skal betale til vort Bord efter ovenskrevne Jords Størrelse“. ¹²

Egentlige Landgildeydelse forekommer ikke i de ældre Breve, men i Kong Hanses Brev af 14. Juli 1506 nævnes som Ydelse af en „Vor og Cronens Gaard“ i Mygind, der utvivlsomt er identisk med den forannævnte Maalsgaard, som da beboedes af Anders Clausen, men som Peder Jensen i Smerup herefter maatte nyde „for en fri Bondegaard“, 3 Ørter Rug, 5 Ørter Byg, 22 Skp. Havre til aarlig Skyld, og dertil saadant Gæsteri, Arbejde og anden Tynge og Tjeneste, som plejer at gives og ydes af fornævnte Gaard. ¹³

I den ældste Jordebog 1583 for Hagenskov Len nævnes i Mygind følgende Gaardbesiddere: I. Simon Andersen, II. Bendt Laursen og III. Anders Clausen, og de er alle anført med samme Landgilde som nævnt i Kongebrevet 1506, nemlig 3 Ørter (30 Skp.) Rug, 5 Ørter (60 Skp.) Byg og 22 Skp. Havre samt 2 Rd. Gæsteri, og det er saaledes en Misforstaaelse af Rasmussen Søkilde, naar han antager, at denne Landgilde først 1605 er paasat disse Gaarde.

I Gaard I kendes følgende Besidderrække: 1605—47 Claus Hansen, 1651—88 Peder Clausen. Den havde gl. Hartkorn 12 Tdr. 5 Skp. 2 Fd. 2 Alb. og blev 1688 skyldsæt for Ager & Eng: 11—4—2—1, Skovskyld: 1 Alb., men intet tyder paa, at den har været Maalbondegaard, selv om den 1647 er anført som Ejendomsgaard.

I Gaard II nævnes som Besiddere: 1605 endnu Bendt Laursen, rimeligvis en Søn af den Lauritz Bendtsen, der 1531 gav 12 Øksne for, at hans Gaard i Mygind maatte være „Malbunde Godtzs“. 1624—47 Mads Bendtsen, 1651—64 Jørgen Madsen, 1688 Laurs Christensen. Den havde gl. Hartkorn 12 Td. 7 Skp. og skyldsattes 1688 for 11—6—2—0.

I Gaard III nævnes 1605 Anders Clausen, 1610—47 Peder Andersen, 1651 Anders Johansen, 1652 Anders Pedersen, 1662—64 Peder Nielsen, 1688 Jørgen Jensen, tilforn Peder Nielsen. Dens gl. Hartkorn

var ligesom II 12 Td. 7 Skp., men den blev 1688 skyldsæt for Ager & Eng: 13—5—1—1, Skovskyld: 2 Fd.

Gaardene II og III var de gamle Maalbondegaarde og svarede i hvert Fald siden 1605 foruden de 2 Dlr. Gæsteri, der ogsaa svarede af Gaard I, et lille Pengebeløb paa 5 Sk. 1 Alb., som ikke nærmere karakteriseres, men som kan have været Maalpenge.¹⁵

Af Kronen blev alle tre Gaarde i Mygind behandlet som Selvejergods, og 14. Maj 1667 blev dens Rettigheder i dem bevilget Biskop Niels Bang i Odense samt hans Hustru og Børn, men allerede 27. Oktober 1668 blev der givet kgl. Konfirmation paa et Mageskifte mellem Biskoppen og Gymnasiet samt Hospitalet i Odense, hvorved Gaardene kom til disse Institutioner, dog at Gymnasiets Anpart blot beregnedes til 11 Td. 2 Skp. gl. Hartkorn i Gaard II, hvilket svarer til dens Landgildeydelse i Rug og Byg.¹⁶ Det saa imidlertid ud til, at de heller ikke længe skulde forblive hos disse Ejere, da Fyns Stiftsøvrighed 8. Januar 1681¹⁷ fik Ordre til at foretage et Mageskifte, hvorved Gaardene i Mygind skulde afstaas til Knud Thott til Næs og Knudstrup, men af en eller anden Grund blev det ikke fuldført, saaledes at Hospitalet i Odense i Matriklen 1688 stadig er anført som Ejer (se iøvrigt Rasmussen Søkilde's Afhandling i Aarbog for Dansk Kulturhistorie 1894 S. 184 ff.).

Til Gaard I svarer iøvrigt Matrikulsnumrene 5 og 6, til Gaard II Matr. Nr. 4 og til Gaard III Matr. Nr. 7 efter Betegnelsen i den endnu gældende Matrikul af 1844, og da den traadte i Kraft, var Matr. Nr. 4 allerede fordelt paa Bogstaverne a—k, Matr. Nr. 6 paa a—c, mens Matr. Nr. 5 og 7 ikke var udparcellerede.

Det almindeligste Forhold ved de fynske Gaarde, der maa have været Maalsgaarde, er, at der mellem Landgildeydelse af den sædvanlige Slags findes nogle Skilling Maalpendinge. Saaledes nævner et Kongebrev af 5. September 1529¹⁸ følgende Landgilde af en fri Bondegaard i Lille-Løjtved i Stenstrup Sogn, Sunds Herred: ½ Ørte Rug, 8 Skp. Byg, 13½ Skil. Erridspendinge, 2 Grot Inne, 2½ Skil. Maalpendinge, 1 Gaas, 4 Høns, 1 Lam m. v. Dens Frihed ophørte

dog med dette Kongebrev, idet Ridder Thomas Nielsen Langes Efterleverske begærede den af Kongen og var kommet overens med Bonden og hans Medarvinger om dens Afstaaelse.

I den ældste bevarede Jordebog for Nyborg Len¹⁹ fra 1563 forekommer Ydelse af Maalpendinge i Svindinge, hvor 2 Bønder foruden almindelige Landgildeydelse hver gav 4 Sk. Maalpendinge, men de er rimeligvis allerede ved Kronens Mageskifte 19. Maj 1579²⁰ gaaet over til Christoffer Valkendorff, hvilket dog ikke med fuld Sikkerhed kan siges, da de originale Mageskifter ikke anfører de enkelte Gaardes Ydelser hver for sig. Af andre Gaarde i Gudme Herred, som ydede Maalpendinge, findes 1 i Holme (3 Sk. 1 Alb.), 1 i Ravndrup, nemlig den tidligere omtalte Eskelund (10 Sk.). I Sunds Herred var der i Skaarup 1 Gaard (8 Sk., senere 10 Sk.), i Øster-Skerninge 2 Gaarde, dog hver med 2 Bønder, senere delt i 4. 1563 ydedes af den ene Gaard 9 Sk. Maalpendinge og af den anden 12 Sk. + Landgilde, Gæsteri og Erridspenge af begge. I Jordebogen 1591 er hver af de 4 Bønder anført for sig, saaledes at der af de første to Gaarde ydedes 6 Sk. Maalpenge af hver, og af de to sidste 8 Sk., hvilket giver af disse Gaarde i Øster-Skerninge 28 Sk. i 1591 mod 21 Sk. i 1563. Endelig var der i Egebjærg en Gaard, hvoraf der 1563 foruden andre Ydelser svaredes Maalpenge 3 Sk., men 1591 6 Sk. 2 Alb., hvilket sidste Beløb stod fast for de følgende Aar. Den Forhøjelse af Pengebeløbet, som fra 1563 til 1591 saaledes er konstateret for Maalpendingene, er dog ikke noget for disse særligt, men gælder alle Bønders Pengeydelse i Lenet som Gæsteripenge og Erridspenge, og den skyldes forandrede Møntforhold i Henhold til Forordningen af 9. November 1581.²¹

I Sunds Herred nævnes i Jordebøgerne fra 1610 og i alle de følgende Aar en Gaard i Ollerup, som svarede 4 Sk. Maalpenge foruden almindelige Landgildeydelse. Naar den ikke nævntes i de gamle Jordebøger, skyldes det, at den med andet Gods havde været pantsat til Detlef v. Qvalen og var blevet indløst i Henhold til Kongebrev af 5. Maj 1607.²²

I Salling Herred, som først i 1580 lagdes under Nyborg Len, nævner Lenets Jordebog 1591 under Faaborg fem Mænd, som af en „mall bunde iord“ paa „dierrnis“ Mark svarer $1\frac{1}{2}$ Mark Penge. I Jordebøgerne fra 1610 og følgende Aar nævnes stadig fem Mænd som Ydere af denne Afgift, men nu fordelt paa to Jorder, nemlig en maalfri Jord, som de haver for Ejendom paa *deres* Mark, deraf 1 Mark Maalpendinge, og af „Thommerud“ en Ejendomsjord paa Svanninge Mark $\frac{1}{2}$ Mark Maalpendinge. Skønt Jordebogen 1591 tydeligt nok havde Stedsbetegnelsen „dierrnis“, har de følgende Skrivere skrevet „dieris“, altsaa *deres*, hvilket medførte, at disse Jorder paa et senere Tidspunkt blev opfattet som hørende til Faaborg By. Jorden i Tommerud gik 1634 29. Januar ved et Magelæg mellem Christian IV og Jørgen Brahe til Hvedholm ud af Nyborg Lens Jordebog. Den benævnes da „en Have, kaldet Tommerøedt, liggende paa Svanninge Mark og skylder aarligen $\frac{1}{2}$ Mark og en Borger udi vor Købstad Faaborg ejendommelig tilhører“. ²³ Denne Have, nu Tommerup, ²⁴ tilskødedes Jørgen Brahe, saa vidt Kongens Ret gik. Dette Skøde behøvede altsaa ikke at krænke Borgernes Ret.

Diernæs-Jorderne frembyder mere komplicerede Forhold, idet der her findes det første Kongebrev af 9. August 1320 paa halvfjortende Mark Sølvs Jord til Peder Tunger og dernæst Kongebrevet af 25. April 1399 til Niels Ingvarnsen Spørhas paa 7 Mark Sølvs Jord. Fru Anne Margrethe v. Götzen, Enke efter Jørgen Schult til Finstrup (det senere Holstenschus) i Diernæs Sogn, der drev en meget energisk Gods-politik, kastede sine Øjne paa de Faaborg Borgeres Besiddelser rundt mellem hendes og hendes Bønders Marker og ønskede at erhverve dem. ²⁵ For Kongen, hvem de foruden Skatter i Landgilde kun indbragte 1 Mark og takseredes til $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, var de ikke meget værd, men det var de for Borgerne, da de omfattede $198\frac{1}{2}$ Skp. Land, og naar 3 Td. Land sattes = 1 Td. Hartkorn, repræsenterede de 8 Td. $2\frac{1}{6}$ Skp. Hartkorn, men om disse Jorder kun svarer til de $13\frac{1}{2}$ Mark Sølvs Jord fra 1320 eller tillige de 7 Mark Sølvs Jord fra

1399, er tvivlsomt. Da Kampen om Jorderne begyndte med Fruen paa Finstrup, kendtes kun Brevet paa de $13\frac{1}{2}$ Mark Sølv som første Adkomst paa disse Jorder, og der gaar da 14,7 Skp. Land paa 1 Mark Sølv Jord, hvilket ikke ganske svarer til de „Marseller“ paa ca. 4 Tdr. Land, der kendes fra Vissenbjærg. I den Henseende passer det bedre at regne med Niels Spørhases 7 Mark Sølv, der giver godt 28 Skp. eller $3\frac{1}{2}$ Td. Land pr. Mark Sølv, men vi er her ude for saa ubekendte Størrelser, at der kun kan gisnes. Da der først i 1579 ved Sandemænd²⁶ blev svoret ret Markeskel mellem Faaborg, Svanninge og Diernæs, er der dog den Mulighed, at Tommerup-Jorden, af hvilken der svaredes $\frac{1}{2}$ Mark i Maalpenge, svarer til Niels Spørhases Jorder til 7 Mark Sølv, og Diernæs-Jorderne, af hvilke der svaredes 1 Mark Maalpenge, saaledes som påstået i 1668 er de $13\frac{1}{2}$ Mark Sølv Jord fra 1320, idet der saaledes bliver et rimeligt Forhold mellem Mark Sølv og Maalpenge.

Faaborg Borgere gjorde alt for at undgaa, at Kongen overdrog sin Ret til Fruen paa Finstrup. 3. Oktober 1668 sendte Magistraten en Skrivelse til Kancelliraad og Sekretær Peter Schumacher „i det staidige Haab Hr. Sekretæren forhandler det saa, at de fattige Folk ikke mister deres Ejendom, det den gode velbyrdige Frue og ikke skulde begaa, var hendes Velbyrdighed derom ret undervist“. Ogsaa til Kongen selv sendte de Borgere, der besad Jorderne, 5. Oktober et Andragende, hvor de hævdede, at Jorderne Arving efter Arving var nydt, arvet og brugt for fri Ejendom, og de bad om, at der fremdeles maatte undes dem den Ret og Frihed, som deres Forfædre havde haft i denne „maalbunden“ Jord, at de ikke skulde geraade udi Betlerarmod. Yderligere lod de medfølge et Raadstuetingsvidne fra Faaborg af 5. Oktober 1668 angaaende „den fri maalbunden Jord, liggende for Faaborrig paa Diernisse Mark“, hvori citeredes en Række Dokumenter, nemlig:

1. Kong Christophers Brev af 1320.
2. Et Pergamentsskøde af Salling Herreds Ting 1440, at Hr. Hendrik Lammehauffue paa sin egen og sin Broder Hr. Hans Lamme-

hauffue, da Præst paa Alsø, hans Vegne havde afhændet til Peder Timp (?) og Niels Eggertzen, da Borgere i Faaborg, deres Part Maaljord i Diernæs og Svanninge Marker med Ager og Eng, Fiskevand samt anden Frihed, som andre lodtagne i Faaborg og udenfor havde i bemeldte maalbunden Jord.

3. Et Pergaments Raadstuevidne af Faaborg 1440, at Kierstina Nielses og hendes Søn Peder Nielsen i Faaborg da fra sig leverede til Isse Pedersen i Kalleko Mølle og hans Halvbroder Erik Josepsen de Breve paa den Part Maaljord, Josep Jensen da haver haft paa Diernæs Mark.

4. Et Pergaments Bytingsvidne af Faaborg 1460, at Isse Smed, Borger i Faaborg, har pantsat 1 Mark Sølv Jord af den maalbunden Jord paa Diernæs Mark med al dets Frihed og Rettighed til Vor Frue Lav, da værende i Faaborg.

5. Et Skiftebrev efter sl. Rasmus Andersen, da Borger i Faaborg af Dato 1622, hvormed den nu for Raadstueretten indstævnedes Anders Rasmussen Remsnider beviste, at Maaljorden paa Diernæs Mark, saa vidt hans Fader havde ejet den, da imellem ham og hans Søskende var bydt (lovbudt) og delt og dem arvelig tilfalden. Videre udviste Skiftebrevet, at der da i Boet fandtes en liden trind Æske Litr. B med de gamle Breve, som lyder paa den ganske Maaljord paa Diernæs Mark, og Anders Remsnider beklaget sig over, at den Æske Litr. A med hans sl. Faders Købsbrev og Skøde paa forskrevne Maaljord paa Diernæs Mark, som han af Mikkel Klingenberg købt haver, som Skiftebrevet tydelig formelder, hannem derefter af Fjenderne, de Svenske, blev fraplyndret og betagen.

6. Et Skiftebrev efter sl. Hans Stisen i Kalleko Mølle 1626, at der da var gjort Udlæg for 22 sl. Dlr., den sl. Mand var de Præster af Lolland skyldig til Leje udi nogle Aar for deres Part udi den Maaljord paa Diernæs Mark, hvilken Jord deres Arving Hans Pedersens Kiøbebreff (sikkert Fejlskrift for Hans Pedersen Kiøbeleff) af Lolland nu ejer, og Peder Andersen i Faaborg og Langsmølle i Brug haver. Derforuden har der været at skifte imellem Arvingerne af forbemeldte

fri Maaljord 22 Skp. Land, som Skiftebrevet specialiter udi 10 Stkr. Ager og Eng forklarer.

7. Et Skiftebrev endnu af Kalleko Mølle efter sl. Margrethe Hans Stisens, hvorefter Hans Christensen Snedkers Hustru af Faaborg var Arving, og ifølge hvilket der af de førnævnte 22 Skp. Land var 11 Skp. til Deling, som Hans Christensen med Hustru og Medarvinger endnu havde i Hævd og Brug.

8. Magelæg 1650 mellem Jørgen Schult til Findstrup paa hans Bonde Anders Nielsen i Diernæs's Vegne med Niels Hansen Remsnider i Faaborg, der fik 1 Ager af Anders Niensens Gaards Grund mod, at denne fik en Ager af Maaljorden.

9. Et Skiftebrev efter Niels Hansen af Faaborg 1654, hvoraf fremgik, at den Part maalbunden Jord paa Diernæs Mark, som havde tilhørt ham, var blevet delt og „bydt“ mellem Arvingerne.

10. En Erklæring fra Amtsforvalter Claus Rasch i Nyborg om, at disse Borgere i Faaborg havde svaret Kontributionerne Skæppeskat, Prinsessestyr og Proviantsskat 1662—68 af de omtalte Jorder med 12 sl. Dlr. af Diernæsjorderne og 6 sl. Dlr. af Svanningejorderne.

Til dette Materiale kom yderligere det S. 480 nævnte Brev fra stud. theol. Hans Pedersen Kiøbeløff til Majestæten, dateret 12. Oktober 1668, hvor han i Henhold til Kong Christophers Brev af 1320 til hans „Oldefader“ Peder Tunger hævder, at den omtvistede Jord hverken er givet eller solgt fra Kronen, men for 348 Aar siden havde den været i Peder Tungers Hævd og Værge.

Det hjalp dog altsammen ikke noget, Skatkammerkollegiet indstillede vel, at Fruen først skulde betale de 6 Skp. Hartkorn, Kongens Anpart i disse Jorder vurderedes til, og siden give dem, som ejede Jorderne, tilbørligt Vederlag, men 10. August 1669 skænkede Kongen Fruen paa Finstrup og tilskødede hende 1 maalfri Jord paa Diernæs Mark, som Hans Michelsen, Peder Pedersen, Hans Henrichsen og Jens Lauridsen havde for Ejendom og deraf skyldte 1 Mark Maalpenge, og selv om Skødet var affattet i længste Stil paa Landgilde, Gæsteri, Stedsmaal, Sagefald, Ægt & Arbejde, Ager & Eng, Skov

& Mark o. s. v., saa har det dog den indskrænkende Tilføjelse, „saa vidt os haver været berettiget“, og Kronens Tilbagekøbsret forbeholdtes, men i Stedet for Kronen, der blot var interesseret i at faa Skatter og Afgifter af Jorderne, havde Faaborg Borgere nu som Husbond faaet Fruen paa Finstrup, der var interesseret i selve Jorderne, selv om hun ogsaa ses at have forundt Otto Christensen, Tolder i Faaborg, en Del maalfri Jord paa Diernæs Mark.²⁷

Ved Behandlingen af disse Diernæs-Jorder er det kuriøst at bemærke, i hvilken Grad Betegnelsen veksler, det oprindelige Maalgods er Maalbondejord, maalbunden Jord, maalfri Jord eller endog et Maal Jord.

Det Forhold, at Maalsmændene var skrevet til Kongens Bord, „male“, er af ældre Forfattere (P. V. Jacobsen, N. M. Petersen, Henning Matzen, Jørgensen Kistrup) blevet opfattet, som var de blevet lagt direkte under Kongens Fadebur uden en Lensmand som Mellemmand, men William Christensen har klart paavist, at saaledes forholdt det sig ikke, deres Gaarde er indført i Lensjordebøgerne, og Bønderne havde til Lensmanden at give deres Skyldighed, og i Regnskaberne er deres Ydelser anført blandt de visse Indkomster som andre Bønders, ligesom der ogsaa i andre Forbindelser tales om Ydelser til Kongens Bord, hvor det drejer sig om Ydelser til Staten.

At Ordet „Malæ“ eller i yngre Form „Maale“ forekommer i to tilsyneladende modstridende Betydninger bidrager til at øge Vanskelighederne ved dets Tolkning. Ifølge Vederloven og Jydske Lov III, 7, dækkes det af det latinske stipendium og er Sold eller Løn, der af Kongen gives til hans Mænd, mens det for Maalsmændenes Vedkommende betyder, at de er skrevne til Kongens Malæ, og Maalspenge bliver for dem ikke en Indtægt, men en Ydelse *til* Kongen. I Vederloven hedder det: „At konung oc andra hithworthe men ther hirdh skulde hawa skulde wara sine men holla oc blithe oc rætta thöm rettelike *male* therre,²⁸ mens det i Gertz's Rekonstruktion af Sven Aggesøns Tekst²⁹ hedder om Kongen „ut stipendia militibus suis . . .

sine mora omnique contradictione remota ministraret“ (at han skulde uden Tøven og fjernt fra al Modsigelse levere sine Krigsfolk Sold). I Jydske Lov III, 7, hedder det, at hver den der er Kongens Mand eller Biskops, at de er skyldige at have fulde Vaaben „oc faræ i lething a theræ costæ oc takæ theræ maal“. De forskellige Haandskrifter har Ordet i mange Former: mool, malæ, maalee, maale.

Kolderup-Rosenvinge mente, at Maale betød Rejseproviant,³⁰ men J. F. Larsen hævdede, at det betød Sold (stipendium),³¹ og til ham sluttede N. M. Petersen sig, idet han forklarer, at det var det, man var kommet overens om (til måls) om.³² Ifølge Sigmund Feist: Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache er imidlertid Grundbetydningen af *mal*, Gotisk *mel*, Angelsaksisk *mæl*, Maal eller Tidspunkt. Baade paa Tysk og Engelsk (Mahl, meal) bliver Betydningen Spising paa et bestemt Tidspunkt, Maaltid, men det maa baade i Vederloven og i Jydske Lov have bevaret Betydningen: det tilmaalte (Sold, lat. stipendium), saaledes at N. M. Petersens sproglige Tolkning næppe kan være rigtig.

Paa den anden Side kan der ikke være Tvivl om, at det er den senere Betydning af Ordet, der forekommer i Forbindelse med Maalsmændene. I de gamle Kongebreve paa Latin forsøges end ikke en Oversættelse, de omtales blot som skrevne til Kongens „male“, men i Kong Christophers Brev af 1320 siges der, at Peder Tunger efter at være indskrevet i Maalgodset skal gøre „Udlæggelse til vort Bords Behov, saa som forskrevne Jorder ere til“.

Udtrykket „Kongens Bord“ findes desuden allerede i Jydske Lov III, 13, hvor der om Landboer (Fæstere) hedder, at den, der giver 8 Ørtug Sølv i Skyld, gør ud Tredingshavne, og den, der giver 4 Ørtug, Sjettingshavne, men den, der gav mindre end 4 Ørtug i Skyld, skulde udrede 8 Ørtug Sølv til Kongens Bord. Nogle Tekster har betegnende nok „Kongens Gaard“ i Stedet for „Kongens Bord“, mens den latinske Oversættelse har „mensa“ og den plattyske „des konnynghes tafelen“, og retsligt er det altsaa kommet ud paa et, om der stod Bord eller Gaard. Kongens „male“ er altsaa hans Maal-

tid = Bord = Underhold, ligesom det gejstlige „Mensalgods“ ikke ligefrem direkte skulde lægge sine Afgifter paa den gejstliges Bord, men yde dem til hans Underhold.

Som foran anført skelnes der i Beskyttelsesbrevet for Antvorskov af 1288 mellem det Gods, der hørte under Inne og Stud, og det, der var skrevet til Kongens „male“. Om Placeringen af det førstnævnte kan der ikke være Tvivl, Innebonden er Skattebonde, der maa præstere Inne (Arbejde og Ægter) og Stud (Skat) til Kongen, mens Maalsmændene blot svarede en Afgift til Kongen. De er hverken Innebønder eller Herremænd. Fælles med disse har de dog en militær Funktion, nemlig at præstere Vagthold og udgøre Besætningstropper paa kongelige Slotte, mens der ikke forlyder noget om almindeligt Hærfølge for deres Vedkommende, fælles med Bønderne har de en fast årlig Afgift til Kongen, dog ikke i Naturalier, men Maalpen- dinge, der er anført med saa smaa Beløb i Penge, fra faa Skilling til 1 Mrk, at disses Fastsættelse efter deres Jorders Værdi maa skrive sig fra 13. Aarh. for de ældstes Vedkommende.

Maalsmændene, der først senere kaldes Maalbønder, var saaledes *Mænd*, der maa have indtaget en Mellemstilling mellem Herremænd og Innebønder. Nogen talrig Klasse synes de ganske vist aldrig at have været, og det er i og for sig paafaldende, at de ikke kan paa- vises i Jylland, men den Energi, hvormed de hævder deres Særstilling blandt andre Bønder senere hen, tyder dog paa, at de har følt sig hævet over dem, og de har Interesse som et Led i den militære Om- organisation, der foregik i 13. Aarhundrede.

Mod den her fremsatte Tolkning kan indvendes, at adskillige Kongebreve intet melder om Forpligtelse til Vagthold paa et Slot, naar en Gaard indlemmes i Maalsgodset, og at der heller ikke om alle Gaarde, blandt hvis Ydelser til Kronen Maalspenge indgaar, vides, at de har præsteret Vagthold, ligesom adskillige Ydere af Maalspenge har boet saa fjernt fra et kgl. Slot, at det bliver mindre sandsynligt, at det nogen Sinde er blevet ydet af dem. Forklaringen herpaa maa dog utvivlsomt være den, at selv om Vagtholdet var den

ordinære Betingelse for „Maalfrihed“, var der intet til Hinder for, at Kongen som en Gunstbevisning kunde give en jordegen Bonde de Friheder, der tilkom Maalsmænd, ligesom det ogsaa kunde være en Udvej for en Herremand, der økonomisk ikke længere saa sig i Stand til at hævde sin Stilling, at lade sig skrive til Kongens „male“ i Stedet for at blive Innebonde. En Del af Navnene paa de saaledes indskrevne tyder ogsaa paa, at det ikke har været egentlige Bønder, men vel Jordejere. Kongebrevenes Form vidner ogsaa om, at denne Indskrivning var en Gunst, der gav den paagældende „lige Frihed med andre vore Maalsmænd“ (1320).

Naar Maalsgodset første Gang nævnes i 1288, falder det godt i Traad med, at der kendes en Forordning af 1284 for Sjælland, udstedt af Erik Klipping, hvori det hedder: Kongens Mænd de skulle ej nødes at sidde Borgsæde, foruden Hær er for Landet med Ufred, og alment Bud bydes ud; og en ganske tilsvarende Forordning haves for Skaane fra samme Tid.³³

Dette viser, at Kongens Mænd = Herremænd, fordem maa have været anvendt som Besætningstropper paa de kongelige Borge, men at dette nu ikke passede dem mere, saaledes at der blev Brug for Besætningstropper, og her kommer Maalsmændene ind. Senere blev deres Tjeneste vel i nogen Grad overflødig ved, at Kongens Hofsinder lagdes i Borgeleje rundt om paa Slottene, og da blev, saaledes som det i sin Tid var sket med Ledingen, ogsaa denne Form for personlig Tjeneste afløst med en Pengeafgift. Ifølge Lensjordebogen 1569 for Nykøbing skulde Anders Bunde i Ovstrup, Eskildstrup Sogn, af sin Gaard svare 13½ Skilling Maalspendinge, 2 Mark *Vægterpendinge* samt 20 Skp. Havre. Paa samme Maade udviser Jordebog 1641/42 for Aalholm Len ikke mindre end 16 Maalsmænd, af hvilke een bar det krigerske Navn Jep Huggaff, der i Reglen hver betalte 4–8 Skilling Maalspenge og desuden 21 Skilling 1 Alb. Vægterpenge, hvilket vil sige, at Vagtholdet er blevet afløst med samme Beløb for hver, mens Maalspengene fra gammel Tid var forskellige efter Gaardenes Størrelse.

Det næste Spørgsmaal bliver, hvilke særlige Friheder der tilkom Maalsmændene. Af Beskyttelsesbrevet for Antvorskov 1288 tør man slutte, at de udgjorde en Klasse, der ikke præsterede Stud og Inne paa det Tidspunkt. Oplysende i den Henseende synes et Tingsvidne af Gudme Herred 1481 14. Juni at være. Det hedder her, „at Per Jenssen, i Gudbjærg boede, som var Herredsfoget, var en Skattebonde til Nyborg og „ogh och foor“ til Nyborg som en anden Bonde, førend han fik „Mall“, og aldrig hans Gaard var fri, før hans Søn Niels Perssen fik Frihed.“³⁴ Heraf tør vel sluttes, at Frihed for Ægt og Arbejde udgjorde en væsentlig Del af Forskellen paa Maalbønder og andre.

I samme Retning gaar et Kongebrev 1529 9. Februar, hvorved Jens Brøde, Kongens Bonde i Haarby, og den første Hustru, han faar, maa i deres Livstid blive siddende i Kronens fri Bondegaard, som hans Fader iboede, og være aldeles fri for Sandemændstog og Ransnævning og for at pløje til Hagenskov Slot samt nyde al anden Frihed, som andre „Mallbynder“ i Fyn have nydt af Arilds Tid, og derimod skal han age Langægt og gøre anden Del, som „Mallbynder“ pleje at gøre.³⁵

Her er ganske vist kun Tale om Frihed for Pløjning med nogle andre Begunstigelser, men ikke for Langægter, der ikke var saa besværlige som Pløjearbejdet. Den Ordning synes i øvrigt her at have haft lang Bestand, thi i et Husbondholds-brev, udstedt 1765 13. August af Erik Skeel-Holsten til Arreskov, paa samme Gaard nævnes som Afgift af den foruden Landgilde, 20 Rdlr., 1 Ægt om Aaret.³⁶

Som foran omtalt, synes Maalsmændene ikke at have ydet Stud, og en vis Begunstigelse m. H. t. Skatter synes de ogsaa senere at have haft.

Herom vidner en Kongens og Raadets Dom af 2. Juli 1462 mellem Claus Bruns Moder, Kirsten (i Maalsgaarden Eskelund), paa den ene Side og Anders Madsen paa Holme Lods Vegne paa den anden Side, hvor Bønderne hævdede, at Kirsten burde skatte med

dem i deres Lod, „da svarede Claus til paa hans Moders Vegne og sagde, at hans Moder var maalfri, som det aabne Brev lyder og udviser, han af vor Forfader Kong Valdemar haver“. Paa Rettertinget rejste Marsken Claus Rønnow sig nu, formodentlig som Lensmand paa Nyborg Slot, og spurgte, hos hvem han da skulde faa sin Skat og Atterstade (Restance), hvortil Kongen og Raadet svarede, at han skulde „have sin Skat og Atterstade af Holmelod, hvad som Skattebønder bør at give, og hvad som gaar af Maalgods, det bør Kirsten at give“. ³⁷

Hvilke Skatter, der her er Tale om, fremgaar ikke klart af Sagen, men Frihed for ekstraordinære Skatter synes Maalbønder at kunne have. I 1522 skrives der saaledes til Kristiern II: „Her er nogle Maalsmænd i Falster og Lolland, som ikke have givet i denne Landehjælp, og de sige dem at være fri for saadan Hjælp.“ ³⁸

De Forfattere, der har beskæftiget sig med Maalsmændene, har udtalt afvigende Meninger om deres Ejendomsret til Gaardene. Allen³⁹ og Matzen⁴⁰ holder paa, at de er Fæstere, mens Rasmussen Søkilde⁴¹ og Jørgensen Kistrup⁴² anser dem for Selvejere, hvilket William Christensen ogsaa er tilbøjelig til, dog ikke uden visse Betæneligheder for nogles Vedkommende.

Brevet fra 1370 for Hans Gommesen omtaler netop hans Ejendomsbrev, som han har fremvist, og han faar Maalsmænds Friheder mod at svare til Slottet og Porten, hvad hans Ejendomsbrev indeholder. De to latinske Breve fra 1377 og 1399 tyder ogsaa paa, at Peter Dyr i Valsø og Niels Ingvarsen Spørhas i Diernæs var Ejere. Peter Dyr havde 14 Ørtug Jord efter den sjællandske Landgildeberegning og Niels Ingvarsen 7 Mark Sølv efter den paa jydsk Lov Omraade gældende Guldvurdering. Disse Jorder skriver Kongen til sit Maal (*malæ nostræ adscribimus*), og giver derefter Mændene Friheder i Lighed med hans øvrige Maalsmænd, dog at de skal holdes til at betale efter deres Jorders Størrelse til hans Bord. I Tingsvidnet af 14. Juni 1481 omtales ogsaa Per Jensen i Gudbjærg, der

senere fik „Mall“, som Skattebonde, hvorved forstaas jordeggen Bonde (jvfr. Kolderup-Rosenvinge: Danske Love IV, 47 og 52).

Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at de var Selvejere, inden de blev Maalsmænd, men det kunde tænkes, at de ved at træde i dette Forhold til Kongen blev Fæstere. Det vilde dog være meget ejendommeligt, hvis det forholdt sig saaledes, da Frihed netop stadig er Maalsmændenes Kendemærke fremfor almindelige Ejendomsbønder.

Da Kongen 1496 12. Oktober⁴³ gav Henrik Mejnstrup Skøde paa en „vor og Kronens Maalsgaard i Valsømagle“, var det saaledes paa det Vilkaar, at han selv skulde fri sig for „rette Ejere“ til Gaarden, altsaa affinde sig med Bonden i Gaarden. Paa samme Maade forholdtes der, da Kongen 1529 5. September⁴⁴ afstod „en fri Bondegaard“ i Lille Løjtved, beboet af Lauris Nielsen, af hvilken bl. a. ydedes 2½ Sk. Maalpendinge, hvor det hedder, at Købersken, Fru Else Pedersdatter, er kommet overens med Lauris Nielsen og hans Medarvinger, der er tilfredse med, at hun faar deres Bondegaard i Lille Løjtved, og at de til Gengæld beholder en Gaard i Hesselager som en Bondegaard, d. v. s. som en jordeggen Gaard.

Laurits Bendtsen i Mygind, der 2. November 1531⁴⁵ fik Kvittans for at have fornøjet Kongen paa Gottorp 12 Øksne, hvilke han havde lovet, for at den Gaard, han nu iboede, maatte være „malbunde godtsz“, har sikkert heller ikke ofret en saa betydelig Kendelse for at komme i Klasse med Fæstebønder, men for at faa en mere gunstig Stilling, end jordegne Bønder i Almindelighed var i Besiddelse af.

Af Lensregnskaberne for Hagenskov og Nyborg fremgaar det ogsaa, at de Bønder, der fra Jordebøgerne kendes som Ydere af Maalpenge, ved Tiltrædelse af Gaardene gav Husbondhold og ikke Stedsmaal, saaledes at deres Stilling som i hvert Fald jordegne Bønder da var anerkendt, selv om det ellers var gaaet i Glemme, at de var en Klasse for sig, mens Forbindelsen af Maalspenge og Vægterpenge for de lollandske og falsterske Maalsmænds Vedkommende tydeligere mindede om deres ældgamle Forpligtelser overfor Kongens Bord og Slottenes Værn.

TILLÆG

I. Maalsgaarden i Haarby.

En Maalsgaard, hvis Skæbne kan følges gennem mere end 400 Aar, findes i Haarby By, Baag Herred.¹ 9. Februar 1529² fik Jens Brøde Frihed som andre „Mallbynder“ for en Gaard i Haarby, og han er sikkert den Jens Bryde, der nævnes i et Tingsvidne 1543 7. Maj af Baag Herred,³ da 12 Ejermænd synede en Udgang og Fortov til den Bondegaard i Haarby, han iboede. Som Maalbondegaard nævnes den atter i et Tingsvidne 1607 9. November,⁴ da Jens Hansen Hvid i Haarby paa egne og Søster Karen Hansdatters Vegne, Peder Andersen i Haarby paa egne og sin Moder Maren Anderses Vegne og Hans Mortensen i Haarby paa sin Hustru Annes Vegne tilskødede Niels Andersen smst. og Hustru Anne „al den Ejendoms Lod og Anpart, som de havde udi den Malbundegaard i Haarby, forskrevne Niels Andersen nu iboer, baade udi Huse, Jord, Ager og Eng, Skov og Mark“ o. s. v., og Ejendommen var blevet lovbudt til tre Ting før Skødet. Denne Niels Andersen sikrede sig yderligere ved Skøder fra andre Medarvinger, afhjemlede ved Tingsvidner af 1. Februar 1630 og 1641 (defekt uden Dato).⁵

I Assens Amts Matrikel 1664⁶ betegnes Ejendommen som Jørgen Jørgensens Gaard til Hagenskov og er ansat til Hartkorn 4 Td. 3 Skp. efter en Landgilde paa 22 Skp. Havre, 1/2 Td. Honning, 2 Dlr. Gæsteri, mens der intet er noteret i Maalpenge. Paa Gaardens Grund laa da to jordløse Huse.

I hele denne Periode havde Gaarden ligget til Hagenskov, men 1668 31. Marts⁷ skødedes Jørgen Jørgensens Gaard med nævnte Landgilde fra Kronen til Henrik Markdanner til Rønninge Søgaard, der allerede 1669 24. April⁸ skødede den tilbage til Hagenskov Gods, nemlig til Niels Banner til Frederiksgave. Den Banner'ske Herlighed blev som bekendt af kort Varighed. 1670 29. August⁹ skødede Kommissarierne i hans Opbudsbo Jørgen Jørgensens Hartkorn 4 Td. 3 Skp. til Fru Christence Rosenkrantz, Mogens Høegs til Arreskov,

for 40 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, og hermed var den gamle Maalbondegaard kommet ind under det Gods, hvor den blev, men i intet af disse Godsejerskøder meldes der noget om, at denne Gaards Beboer havde særlige Rettigheder.

Ganske uafhængigt af disse Husbondskøder foregik jævnsides hermed en Række Overdragelser mellem Bønderne. 1675 6. December¹⁰ oplod Jørgen Jørgensen den halve Part af sin Ejendomsgaard i Haarby til Stifsønnen Laurids Andersen, som derfor i Husbondhold til Christence Rosenkrantz svarede 16 sl. Dlr., dog skulde Jørgen Jørgensen ogsaa fremtidig staa inde for Afgiften til Husbonden, mens de hver for sig skulde betale deres Anpart kongelige Skatter. Efter Jørgen Jørgensens og hans Hustrus Død skulde Laurids Andersen besidde den hele Gaard, „naar han først taler i Minde med hans Medarvinger derom“, og han skulde da give Husbondhold af den anden halve Part af Gaarden. 1681 28. Oktober¹¹ deltes Gaarden ligefrem imellem dem med Huse og Grund, ogsaa de fire Gadehuse, som nu hørte til, men dog saaledes at Laurids Andersen frit skulde bebo et Hus beliggende paa Jørgen Jørgensens Gaards Grund. Samtidig toges der Syn paa Gaarden, og denne „Jordejendoms-Bondegaard“ med Huse og Bygninger blev da vurderet til 80 sl. Daler ud over kongelig Tyngde (de Afgifter, der gik af den), hvilket Beløb angiver den sikkert lavt holdte Vurdering af Bondeejendommen. Efter at Værdien saaledes var fastslaaet, fik Laurids Andersen Skøder af et Par Søstermænd paa deres Anpart i Gaarden. (Tingsvidne af Baag Herreds Ting 1681 5. December¹²).

Da Landmaalingsmatriklen i 1688 fik Gyldighed, fik Gaarden en betydelig Forhøjelse i Skyldsætning:¹³

	Gl. Matr.	Ny Matr.
28. Jørgen Jørgensen ...	4 Td. 3 Skp. 0 F. 0 A.	4 Td. 4 Skp. 1 F. 1 A.
29. Laurs Andersen.....	Indbereget under Nr. 28	4 - 4 - 3 - 2 -
Husmand paa Jørgen Jørgensens Grund i Haarby Niels Andersen		0 - 0 - 1 - 2 -
		<hr/> 9 Td. 1 Skp. 2 F. 2 A.

Laurids Andersen var gift med Karen Rasmusdatter, og hans Søn kom derfor til at hedde Rasmus Lauridsen, og til denne skødede han 1720 7. Juni¹⁴ „den halve Bondeejendomsgaard i Haarby“, han selv tilforn havde iboet, og Sønnen nu beboede,

Rasmus Lauridsen døde 1757, og 19. September¹⁵ blev der holdt Skifte efter ham. Han efterlod sig en Enke Maren Jensdatter og en Søn Jens Rasmussen. Der hvilede en Del Gæld paa Boet, men Sønnen fik dog Lov at overtage Gaarden mod Sikkerhed for Kreditorerne „i de ihændehavende Skøder paa Bondeejendommen“. Enken sikrede sig Aftægt i Gaarden, og hvis hun ikke nød den paa Stedet, skulde hun aarlig have 12 Skp. tør Rug, 10 Skp. Byg-Malt, 1 Skp. Boghvedegryn, 1 Skp. Havregryn, 3 Lispund Flæsk, 2 fede Gæs, 2 Ottinger Smør, 10 Læs Tørv, hvilket var en meget betydelig Ydelse, naar den sammenlignes med, hvad Husbonden fik af samme Gaard i Landgilde. Skønt Skiftet bekræftede, at Gaarden var Ejendomsgaard, udstedtes der et regulært Fæstebrev¹⁶ til Jens Rasmussen paa Livstid paa den hele Gaard af Hartkorn 9 Td. 1 Skp. 2 Fkr. 1 Alb., og Landgilden var nu: 4 Td. Rug, 4 Td. Byg, 2 Fkr. Havre, 4 Høns; 5 Rdlr. 2 Mk. svaredes i Stedet for Hoveri, men ikke for Ægter, „dem gør han mig, ligesom hans Fader før hannem gjort haver“. I Indfæstning skulde gives 100 Rdlr.

Allerede 1765 1. Oktober¹⁷ skødede Jens Rasmussen Slægtsgaarden til Niels Jensen, f. i Saltofte under Brahesborg Gods, og hans trolovede Fæstemø Kirsten Madsdatter Rauneberg for en Købesum af 360 Rdlr. samt Aftægt. 13. August samme Aar¹⁸ havde Erik Skeel Holsten til Arreskov mod Erlæggelsen af 66 Rdlr. 4 Mk. udstedt et Husbondholds-brev paa denne Bondeejendoms-Gaard, hvoraf nu svaredes i aarlig Landgilde efter Akkord 20 Rdlr. og 1 Ægt om Aaret. Der er her Grund til at lægge Mærke til, at man ikke udfærdigede et Fæstebrev som sidst, men et Husbondholds-brev, hvorved Bondens Ejendomsret i Gaarden anerkendtes. Det var ellers ofte en farlig Ting for Ejendomsbønder, naar der blot een Gang var blevet udstedt et almindeligt Fæstebrev, det kunde medføre

en fuldstændig Undergravning af deres Ejendomsret til Fordel for Godsejeren.

Ganske vist endte Niels Jensen som Fæster af den gamle Maalsgaard, men det skete paa den regulæreste Maade, idet der 1783 19. Februar¹⁹ oprettedes en Kontrakt mellem ham og den første Mand af Slægten Schaffalitzky de Muckadell, der besad Arreskov, nemlig Baron Albert Christopher. Ifølge den afhændede Niels Jensen sin Ejendomsret i Gaarden for 1300 Rdlr. — han havde selv givet 360 Rdlr. — og skulde modtage et nyt Fæstebrev paa hans og Hustrus Levetid mod aarlig for Landgilde og Hovning at yde 20 Rdlr. Der sikredes ham endvidere den i Stavnsbaandets Dage store Fordel, at hans Drengbørn skulde have Frihedspas, naar forlangtes og uden Betaling. Som hidtil skulde han have Ret til 16 Dages Hoveri af de 3 Husmænd, der beboede de til Gaarden hørende Huse, saalænge de nuværende Beboere sad der. Denne Ret til at kræve Hoveri af de paa deres Gaardes Grund boende Husmænd har sikkert været Ejendomsbønderne til stor Fordel og øget Gaardenes Værdi. Endelig forpligtede Køberen sig til ikke at sælge Niels Jensen til noget andet Gods uden paa den Maade, at han uforandret beholdt Gaarden.

Godsherrens Motiv til at sikre sig den fulde Ejendomsret til Gaarden har dog utvivlsomt været den forestaaende Udskiftning, som fuldbyrdedes i 1786.²⁰ I det nye Fæstebrev maatte Niels Jensen nemlig forpligte sig til at finde sig i en saadan Omdeling af Gaardens Hartkorn, at Grevskabets 3 Gaarde i Haarby og 1 i Akkerup kunde blive lige store, hvilken for Godsadministrationen bekvemme Reform Greven ikke havde kunnet gennemføre, naar han skulde respektere Bondens Ejendomsret. I første Omgang laa altsaa Gevinsten paa dette Omraade, men da Gaarden i 1809²¹ bortfæstedes til Rasmus Jørgensen fra Tommerup, maatte han give en Indfæstning paa 600 Rdlr. samt 60 Rdlr. i Fogedpenge. Efter Udskiftningen var Hartkornet reduceret til 8 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb. og deraf skulde nu svares 12 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 16 Skp. Havre, 20 Rdlr. i Penge, 1 Langægt og 1 Kortægt, men ved næste Fæsterskifte i 1840²² var

Indfæstningen steget til 1000 Rbd. + 100 Rbd. Fogedpenge og Landgilden til 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 3 Tdr. Havre, 24 Rbd. og 4 Langægtter. I Matriklen af 1844 er den gamle Maalsgaard anført som Matr. Nr. 12 Haarby By, og under denne Betegnelse gemmer sig altsaa en Ejendom, hvis Historie kan føres tilbage til 1529.

II. Maalsgaarde i Sunds Herred.

I Nyborg Lens Jordebog ca. 1661 er anført adskillige Bønder, der har „Maalepenge“ mellem deres Landgilde og saaledes maa have været Maalbønder længere tilbage i Tiden, men nu kun var at anse for jordegne Bønder.

I Ollerup nævnes Niels Lauritsen, der af sin Gaard ydede 2 Mk. Gæsteri, $\frac{1}{2}$ Pund Havre, $\frac{1}{2}$ Pund 11 Skp. Byg, $\frac{1}{2}$ Otting Smør, 1 Faar hvert andet Aar, 1 Lam ligesaa, 5 Skp. Rug, 1 Gaas, 4 Høns, 4 Sk. Maalepenge, 4 Sk. „Hannevejerspenge“ (Hanvædderpenge?), $\frac{1}{2}$ Bolgalt, 1 Ko hvert tredie Aar, 11 $\frac{1}{2}$ Sk. Innepenge. Ved et Pantebrev af Februar 1653 (læst Fynbo Landsting 9. Februar s. A.) havde Kongen pantsat den til Otte Krag, hvis Enke og Arvinger 1667 15. Januar fik Skøde paa denne Gaard. I Egeskov Jordebog 1671 er den anført med de samme Ydelser, men Bonden var nu Oluf Hansen Jyde. Hartkornet 1664 var 9-9-1-1 $\frac{1}{2}$ og blev 1688 6-5-1-0. Senere henførtes den under Skjoldemose Gods, i hvis Jordebog 1753 den findes anført (Fynbo Landst. Sk. & Pb. XVIII Fol. 52), men intet af disse Steder nævnes noget om Bondens Ejendomsret, hvorfor den tidligt har tabt ethvert Særpræg.

I Egebjærg, Kirkeby Sogn, nævnes blandt jordegne Bønder Rasmus Nielsen Bunde, der gav 6 Sk. 2 Alb. Maalepenge og en Række Landgildeydelse af samme Karakter som den først anførte og kom fra Kronen til Egeskov ved de samme Skøder som denne. I Egeskov Jordebog 1671 var Bonden nu Søren Christensen, der anføres for Ejendom i Matriklen af 1688 med gammelt Hartkorn 9-2-1- $\frac{1}{2}$ og nyt 7-6-2-2. Hvorlænge den holdt sig som Ejendomsgaard kan ikke ses, men de ved Landstinget læste Jordebøger for Egeskov ud-

viser Beboere uden for Bondestanden: 1723 9. April, læst 28. s. M., Kaptajnløjtenant Curtius, 1741 (Fynbo Landst. Sk. & Pb. XVI S. 495) Madame Curtius, hvis Landgilde var helt ændret, idet hun ydede 1 Td. 7 Skp. Rug, 3 Td. Byg, 4 Td. 6 Skp. Havre, 1 Lisp. Smør, 2 Høns, 20 Æg, men ikke Maalpenge. 1744 18. Juni nævnes Monsr. Iver Hunsholt (Fynbo Landst. Sk. & Pb. XVI S. 760), nu henregnet under Løjtved Gods, han gav kun 20 Rd. for Hovning og Landgilde samt 9 Sk. af en Kirkejord. 1750 19. Oktober udstedtes regulært Fæstebrev til Niels Stehr, Foged ved Løjtved, Skjoldemose og Flintholm, paa samme Betingelser samt Ydelsen af 3 Tdr. Rug, 1 Otting Smør til Sognepræsten i Øster-Skerninge. Efter Niels Stehrs Fratrædelse fæstedes den 1755 29. Marts til Sr. Jørgen Thune paa de samme Betingelser i Henseende til hans lange og tro Tjeneste (Løjtved Fæsteprotokol). Jørgen Thune blev siddende paa disse Vilkaar, skønt Gaarden ved Auktionsskøde 1756 22. Juli (Fynbo Landst. Sk. & Pb. XVIII S. 290) solgtes til Jens Lange til Rødkilde, der ved Mageskifte 1779 7. September (Rødkilde Adkomst- og Salgsdokumenter) overdrog den til Hvidkilde. Jørgen Thune, der havde været gift med Sara Nellemann, døde barnløs i 1791 og efterlod sig Bohave, Bøger og anden Velstand, og han synes at have været den sidste Fæster af den gamle Maalbondegaard uden for Bondestanden. Anders Knudsen blev den næste, og i Beg. af 19. Aarh. udjævnedes Gaardens Hartkorn med de andre Hvidkilde-Gaarde i Egebjerg ved Udskiftningen.

I Øster-Skerninge var der tre Gaarde eller egentlig fire, hvoraf betaltes Maalpenge ca. 1661, nemlig Peder Jensens, og Mads Hansens, af hvilke der ydedes $\frac{1}{2}$ Mk. af hver, og Jens Jensens to Gaarde, med 6 Skl. Maalpenge af hver foruden Landgildeydelse, idet der af hver Gaard ydedes 2 Mk. 10 Skl. 2 Alb. og $\frac{1}{2}$ Pund Havre Gæsteri, 9 Skl. Erridspenge samt 5 Skp. Rug, 6 Skp. Byg, 4 Høns af de to første og $3\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 15 Skp. Byg, 1 Gaas, 2 Høns af Jens Jensens Gaarde, hver for sig. Ved Mageskiftet af 23. Maj 1653 (læst Fynbo Landst. 22. Juni s. A.) bortskødede Kongen disse Gaarde til Falk Giøe Hendriksen til Hvidkilde. De er her anført med en Del nye

Landgildeposter foruden de før nævnte, fordi disse Gaardes Anparter i en Fællesydelse af Ollerup Fjerding nu er anført for hver af dem. F. Eks. tager Peder Jensens Landgilde sig nu saaledes ud: 2 Mk. 10 Sk., 2 Alb. $\frac{1}{2}$ Pund Havre Gæsteri, Erridspenge 9 Sk., Maalepenge 8 Sk., Rug 5 Skp., Byg 6 Skp., Høns 4 + Smør $\frac{1}{2}$ Otting, $\frac{1}{4}$ Ko, $\frac{1}{3}$ Bolgalt, 8 Sk. „Hanneveyerpenge“. Hverken i Lensjordebogen eller i Skødet er nogen af disse Gaarde betegnet som Ejendom, og ud over Maalpengene frembyder de ikke Træk af særlig Interesse.

I Skaarup var der ca. 1661 en Gaard, beboet af Jørgen Olufsen og Rasmus Pedersen, af hvilken der ydedes 10 Sk. i Maalpenge samt 5 Mk. 5 Sk. 1 Alb., 1 Pund Havre, Gæsteri, 1 Mk. 2 Sk. Erridspenge, 3 Sk. Innepenge, $7\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 11 Skp. Byg, 1 Gaas, 4 Høns. Den var ved Mageskifte kommen fra Kronen til Klingstrup, rimeligvis 7. Januar 1641 (Kronens Skøder).

Endelig nævnes der 1529 i Lille Løjtved, Stenstrup Sogn, en fri Bondegaard, beboet af Lauris Nielsen, af hvilken der allerede da ydedes $\frac{1}{2}$ Ørtug Rug, 8 Skp. Byg, $13\frac{1}{2}$ Sk. Eritzpendinge, 2 Grot Inne, $2\frac{1}{2}$ Sk. Maalpendinge, 1 Gaas, 4 Høns, 1 Lam m. m. Den begærede Fru Else Pedersdatter Thott, Hr. Thomas Nielsen Langes Efterleverske, i Mageskifte af Kronen for en Gaard i Hesselager. Det tilstodes hende ved et Kongebrev af 5. September 1529, efter at hun var kommet overens med Lauris Nielsen og hans Medarvinger, der erklærede sig tilfredse med, at hun fik den nævnte Gaard, og de den Gaard i Hesselager som en Bondegaard, d. v. s. som Ejendomsgaard. Dens Tilværelse som Maalbondegaard er altsaa tidligt afsluttet, men der synes altsaa i Sunds Herred mindst at have været følgende Maalsgaarde: 1 i Ollerup, 1 i Egebjærg, 3 (4) i Øster-Skerninge, 1 (2) i Skaarup og 1 i Lille Løjtved.

NOTER

Nærværende Afhandling er delvis enslydende med Forf.s Bidrag til „Smaaskrifter tilegnede Professor Aage Friis“, 1940, men dog paa flere Punkter ændret og udvidet for det fynske Stofs Vedkommende, mens andet er gaaet ud.

1) Klaus Berntsen: Erindringer fra Barndom og Ungdom, S. 5 f. — 2) Repertorium Diplomaticum I, Nr. 533. — 3) Smst. III, S. 830. — 4) Gudme Herreds Tingbog 1670, Bl. 146 (L. A., Odense). — 5) P. Lindegaard: Eskelund. — 6) C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie IV, 1, S. 290 f. — 7) Repertorium Diplomaticum II, Nr. 3138, 2. R. II, Nr. 2545, 2. R. IV, Nr. 8233-34. — 8) Danske Kancelliregistranter 1540 2. Novbr., S. 142. — 9) Kong Frederik d. Førstes Registranter, S. 248 f. — 10) Nyborg Lens Jordebøger (R. A.). — 11) Suhm: Historie af Danmark XIV, S. 505, 654. — 12) Aarboeg for Odense og Assens Amter, 1914, S. 169. — 13) Smst. — 14) Odense Katedralskoles Program 1928, S. 61-62. — 15) Hagenskov Lensregnskaber (R. A.). — 16) Hagenskov Jordebog 1662 (R. A.), hvori er noteret Brevene af 14. Maj 1667 og 27. Oktbr. 1668, jvf. Rentekammerets kgl. Resolutioner Nr. 921. — 17) Kronens Skøder II, S. 483. — 18) Kong Frederik d. Førstes danske Registranter, S. 234 f. — 19) Nyborg Lens Jordebøger (R. A.). — 20) Kronens Skøder I, S. 204 f. samt originale Mageskifter (R. A.). — 21) Forordninger og Recesser II, S. 226-27. Mod før 3 Mark skulde nu gives 4 Mark danske. — 22) Kancelliets Brevbøger 1603-08, S. 571. — 23) Kronens Skøder I, S. 476. 24) Aug. Schröder: Faaborg Købstad S. 77. — 25) Koncepter og Bilag til Skøde Nr. 425 af 10. Aug. 1669 (R. A.). — 26) Aug. Schröder: Faaborg Købstad S. 45 ff. — 27) Samme. S. 93. — Jvf. Rasmussen Søkilde: Holstenschus og Nakkebølle, S. 167, 172. — 28) Kolderup Rosenvinge: Gl. danske Love V, S. 2. — 29) Scriptorum Minores I, S. 74. — 30) Gl. danske Love V, S. 2. — 31) J. E. Larsen: Samlede Skrifter I, S. 315. — 32) N. M. Petersen: Samlede Afhandlinger III, S. 321 f. jvf. S. 299. — 33) Geheimearchivets Aarsberetninger V, S. 22, 25. — 34) Repertorium Diplomaticum 2. R. III, Nr. 4879. — 35) Kong Frederik d. Førstes danske Registranter, S. 196. — 36) Arreskov-Gelskov Fæsteprotokol 1719-1809 (L. A., Odense). — 37) Repertorium Diplomaticum 2. R., I, Nr. 1485. — 38) C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie IV, 1, S. 291. — 39) Smst. IV, 1, S. 37. — 40) Matzen: Den danske Retshistorie II, S. 41. — 41) Aarboeg for dansk Kulturhistorie 1894, S. 180 ff. — 42) S. Jørgensen Kistrup: Øster-Hæsinge Sogn, S. 134 f. — 43) Repertorium Diplomaticum 2. R. IV, Nr. 8234. — 44) Frederik d. Førstes danske Registranter, S. 234 f. — 45) Smst., S. 292.

Noter til Tillæg.

1) jfr. Rasmussen Søkilde og S. Jørgensen Kistrup: Hillerslev og Øster-Hæsinge Sogne, S. 134. — 2) Frederik d. Førstes danske Registranter, S. 196. — 3) Grevskabet Muckadells Pergamenter, Ølstedgaard Nr. 6 (L. A., Odense). — 4) Smst., Nr. 8. — 5) Smst., Nr. 9-10. — 6) L. A., Odense. — 7) Læst ved Fynbo

Landsting 1668 29. April (Fol. 17). — ⁸) Ligesaa 1669 24. April (Fol. 46). — ⁹) Ligesaa 1670 14. Decbr. (Fol. 85). — ¹⁰) Grevskabet Muckadells Adkomster, Arreskov (L. A., Odense). — ¹¹) Smst., Brobygaard m. v. — ¹²) Smst. — ¹³) Assens Amts Matrikul 1688 (L. A., Odense). — ¹⁴) Grevskabet Muckadells Adkomster, Brobygaard m. v. — ¹⁵) Arreskov Skifteprotokol 1724-76, Fol. 133. (L. A., Odense). — ¹⁶) Arreskov-Gelskov Fæsteprotokol, 1719-1809, 1757 29. Novbr., (L. A., Odense). — ¹⁷) Grevskabet Muckadells Adkomster, Brobygaard m. v. — ¹⁸) Arreskov-Gelskov Fæsteprotokol 1719-1809, 1765 13. Aug. — ¹⁹) Grevskabet Muckadells Adkomster, Brobygaard m. v. — ²⁰) Grevskabet Muckadell: Udskiftning Pk. II. (L. A., Odense). — ²¹) Smst., Brobygaard og Ølstedgaard Fæsteprotokol 1809 6. Marts (Fol. 66). — ²²) Smst., 1840 7. Septbr. (Fol. 182).